

procenta dětí, které v rámci svobodného rozhodování volí jinou než tělovýchovnou činnost. Tuto činnost si zpravidla nevybralo 23–28 % dětí.

b) Druhé pozorování provedli posluchači Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, obor tělesná výchova, v době pedagogické praxe jako součást diplomového úkolu. V měsíci říjnu 1978 připravili pro mimovyučovací dobu 5–6 tělovýchovných kroužků týdně pro každý postupný ročník (5.–9.). Do jejich programu byly zařazeny nejoblíbenější činnosti, určené na základě dotazníkové metody z I. etapy. Žáci mohli docházet do libovolného počtu kroužků. Podmínkou byla účast pouze těch žáků, kteří neprovádějí některou z tělovýchovných činností závodně. Průměrná docházka do jednotlivých kroužků byla 22 %, všech činností se zúčastnilo pouze 5 % žáků, 27 % žáků se nedostavilo do žádného kroužku.

Řízeným rozhovorem byly zjišťovány příčiny nezájmu o tělovýchovnou činnost. Jako nejčastější byl uváděn názor, že tato činnost neuspokojuje, ale spíše deprimuje. Dalším častým důvodem pak byl zájem o činnosti kulturní.

Z analýzy vyplývá, že přes řadu opatření týkajících se tělesné kultury mládeže nejsou plněny objemové limity tělesné výchovy u školní mládeže jako celku. Poměrně velké procento dětí se kromě školní tělesné výchovy nevěnuje jiným tělovýchovným aktivitám. Činnosti receptivní jsou častější než činnosti tělovýchovné, jejichž objem současně s věkem klesá.

Domníváme se, že jednou z cest řešení tohoto problému by bylo zavedení organizované nebo poloorganizované tělesné výchovy v mimovyučovací době při základních školách. Škola by se tak stala centrem tělovýchovného života, čímž by se nejen ovlivnil objem, ale i kvalita pohybového režimu dětí a zároveň by se vytvářel vztah dětí k systematické tělovýchovné činnosti.

Zdeněk Havel

Specifické rysy zemědělského prostředí a tělesná kultura

Dnešní zemědělská velkovýroba klade na pracovníky tohoto výrobního odvětví, zejména na jejich tvůrčí síly, stále vzrůstající nároky. S postupující mechanizací sice těžká fyzická práce rychle ubývá, ale současně se ve větším měřítku uplatňují jiné nepříznivé vlivy, jako například hlučnost, prašnost, otřesy (traktoristé), konfliktní situace. Zbývající fyzická činnost zatěžuje pracující staticky, což působí velmi nepříznivě na jejich organismus. Úbytek dynamické pohybové činnosti a růst smyslového a nervového zatížení vedou k postupnému oslabování psychofyzické výkonnosti zemědělských pracovníků. A proto i u nich se stává problematika záměrné pohybové, zejména tělocvičné činnosti aktuální. Tyto dva momenty významným způsobem ovlivňují životní způsob pracovníků v zemědělství a tím i možnosti jejich tělocvičné aktivity.

Za účelem zjištění disponibilního času pro organizovanou a individuální činnost v oblasti tělesné kultury bylo provedeno zvláštní šetření zaměřené na hospodaření s časem u družstevního rolnictva, a to v průběhu roku 1976; bylo koncipováno jako devítidenní šetření (pět všedních dnů a dvě soboty a neděle), opakované ve čtyřech obdobích charakteristických pro činnost zemědělského družstva. K získání základních údajů o struktuře časového fondu družstevního rolnictva bylo použito techniky časového snímku aplikované na soubor populace sestavený náhodným výběrem ze seznamu pracujících v živočišné a rostlinné výrobě. Celkem bylo získáno 3240 časových snímků od 93 respondentů z JZD Středočeského kraje.

Struktura časového fondu

Družstevní rolnictvo věnuje v průměru třetinu svého týdenního časového fondu práci, více než polovinu tohoto fondu spotřebuje na mimopracovní čas a na volný čas mu zbývá jen 13% z celkového fondu týdenního času.

Pracující v živočišné výrobě mají zřetelně horší strukturu časového fondu než pracující v rostlinné výrobě. Zvlášť výrazné rozdíly pak byly zaznamenány mezi muži a ženami, a to v neprospěch žen (viz tabulka 1). Družstevnice spotřebují podstatně větší množství času na plnění mimopracovních povinností, přičemž časově nejnáročnější se ukázaly složky náležející k domácím pracím, jež tvoří čtyřnásobek spotřeby času mužů. Ženy disponují podstatně menším množstvím volného času než muži a jeho struktura je u žen výrazně horší.

Tabulka 1. Struktura časového fondu denního a týdenního cyklu u družstevních rolníků v zimním a letním období (v % časového fondu)

Pracovní čas	Zimní období					Letní období				
	Muži		Ženy		JZD celkem	Muži		Ženy		JZD celkem
	všední den	den pracovního klidu	všední den	den pracovního klidu		týden	všední den	den pracovního klidu	všední den	
Pracovní čas	36,8	15,8	25,5	17,7	29,0	45,7	23,3	36,0	21,0	38,0
Mimopracovní čas	46,8	48,3	65,0	63,7	56,0	42,8	47,9	57,5	62,2	51,0
Volný čas	16,4	35,9	9,5	18,6	15,0	11,5	28,8	6,5	16,8	11,0
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Struktura volného času:</i>										
Tělesný rozvoj	0,2	1,5	0,1	0,7	0,2	0,2	1,6	0,1	1,2	0,2
Kulturní činnost	6,6	8,8	2,7	3,7	4,9	3,6	5,5	1,0	2,1	2,6
Kulturní odpočinek a zábava	9,6	25,6	6,7	14,2	9,9	7,7	21,7	5,4	13,5	8,2

Tabulka 2. Členění volného času podle délek celků (v % celků volného času)

Délka celků volného času		JZD celkem	Rostlinná výroba	Živočišná výroba	Muži	Ženy
Do ½ hodiny	všední den	23,7	23,1	24,3	19,0	25,8
	den pracovního klidu	13,0	12,4	13,7	12,2	13,5
Do 1 hodiny	všední den	26,0	19,8	33,0	21,5	28,2
	den pracovního klidu	20,3	17,5	24,0	18,6	21,0
Do 1½ hodiny	všední den	10,0	9,3	10,9	8,8	10,9
	den pracovního klidu	9,0	7,6	11,1	6,9	9,9
Do 2 hodin	všední den	15,7	16,0	15,3	16,7	15,2
	den pracovního klidu	19,5	18,3	21,2	13,8	21,9
Přes 2 hodiny	všední den	24,6	31,8	16,5	34,0	19,9
	den pracovního klidu	38,2	44,2	30,0	48,5	33,7

Struktura volného času družstevního rolnictva je poznamenána některými negativními momenty, zejména například neúměrně velkým podílem nečinného odpočinku a malým podílem aktivit tělesného rozvoje. Ve snížení podílu pasivního odpočinku je třeba spatřovat jednu z nejdůležitějších potenciálních rezerv pro rozšiřování složek kulturního i tělesného rozvoje.

Dosah sezónnosti

Pracovní nároky výrazně kolísají v průběhu roku. V zimním období je na práci vynaloženo 29⁰/₁₀, kdežto v létě 38⁰/₁₀ časového fondu týdne. Mimopracovní čas zabírá v zimním období 56⁰/₁₀, v letním období 51⁰/₁₀ času z týdenního fondu. Na volný čas zbývá v zimním období 15⁰/₁₀ a v letním období pouze 11⁰/₁₀ týdenního časového fondu. Z toho všeho je patrné, jak nepříznivý vliv má sezónnost zemědělské práce na strukturu časového fondu družstevního rolnictva, což nutně dále nepříznivě ovlivňuje množství i strukturu volného času.

V zemědělském prostředí tedy dochází ve vegetačním období, zejména v pracovních špičkách, k výraznému snížení fondu volného času. Proto se *zimní období* jeví jako *nejvhodnější* pro rozvíjení kulturní, společenské a zájmové činnosti.

Působí zde však druhý významný faktor, charakteristický pro zemědělské prostředí – roztržitost pracovního dne.

Roztržitost pracovního dne zimního období – členění a rozložení volného času denního cyklu

Pracovní čas družstevního rolnictva je *ve všední den* nejčastěji členěn do 2 celků (30⁰/₁₀ z celkového množství časových snímků). Ve 3 celcích byl zjištěn u čtvrtiny a ve 4 celcích u pětiny snímků. Pracovní čas v jednom celku je běžnější v rostlinné výrobě, jeho členění do většího počtu celků je výrazně častější v živočišné výrobě.

Také *ve dnech pracovního klidu* je pracovní čas zpravidla členěn do dvou celků (40⁰/₁₀) či do více celků. Relace mezi rostlinnou a živočišnou výrobou je obdobná jako ve všední dny.

Mimopracovní čas se *ve všední dny* člení nejčastěji do 4 celků (čtvrtina snímků), běžné je dále členění do 3 až 5 celků.

Volný čas všedního dne bývá zpravidla v jednom celku (45⁰/₁₀). Ve třetině případů je členěn do dvou celků a poměrně zřídka do 3 celků (8⁰/₁₀). V 15⁰/₁₀ případů nebyl volný čas vůbec zjištěn.

Ve dnech pracovního klidu se mimopracovní čas skládá ze 3 a 4 celků (čtvrtina snímků), nebo i z většího počtu.

Ve dnech pracovního klidu bývá volný čas nejčastěji ve 2 celcích (39⁰/₁₀). Vůbec nebyl zaznamenán v nečekané míře (12⁰/₁₀).

V zimním období se tedy pracovní čas v průměru na jednoho pracovníka skládá z 2,6 celků, mimopracovní čas z 4 celků a volný čas z 1,8 celku.

Ve všední den mají největší zastoupení celky volného času o délce $\frac{1}{2}$ –1 hodina (čtvrtina) a celky přes 2 hodiny (čtvrtina). Značné je i zastoupení nejkratších celků do $\frac{1}{2}$ hodiny (téměř čtvrtina). V rostlinné výrobě je zhruba dvojnásobné množství nejdelších celků volného času než v živočišné výrobě. Kratší celky převažují u žen, kdežto delší celky (od 2 hodin) značně převažují u mužů, nejdelší celky dokonce velmi výrazně.

Ve dnech pracovního klidu se nejčastěji objevují nejdelší celky volného času (38⁰/₁₀). Ostatní celky jsou zastoupeny ve značně menší míře. Silně převládají především v rostlinné výrobě a u mužů (viz tabulka 2).

Z hlediska *rozložení volného času v průběhu dne* jsou významné dva bloky – odpolední a večerní. Odpolední vrcholí ve všední dny mezi 13. a 14. hodinou, ve dnech pracovního klidu mezi 14. a 15. hodinou, večerní blok vrcholí mezi 20. a 21. hodinou. Ve všední den je volný čas soustředěn převážně do večerních hodin, kdežto ve dnech pracovního klidu je výraznější odpolední blok volného času.

V dopoledních i odpoledních hodinách všedních dnů má volný čas více pracovníků živočišné výroby, ve večerních hodinách naopak více pracovníků výroby rostlinné.

Muži mají ve srovnání s ženami více volného času v průběhu celého denního cyklu, a to jak ve všední den, tak v den pracovního klidu.

Závěry

Výzkum časového fondu družstevního rolnictva ukázal, že specifické rysy zemědělské práce se výrazným způsobem promítají do oblasti hospodaření s časem. Zvýšené sezónní nároky na práci ve vegetačním období, zejména v období špiček, spolu s roztržitostí pracovního dne snižují fond volného času a zhoršují jeho strukturu, což negativně ovlivňuje významnou úlohu volného času jako životní sféry všestranně rozvíjející osobnost člověka.

Čas věnovaný složkám tělesného rozvoje je minimální. V zimním období, které je z hlediska fondu volného času pro uplatnění složek tělesného rozvoje — zejména ve dnech pracovního klidu — výhodné, je využitelnost tohoto fondu času s ohledem na působení druhého rysu zemědělské práce značně omezena. Volný čas se totiž — zejména ve všední den — rozpadá do krátkých celků, jichž nelze využít k účasti na organizovaných formách tělocvičné aktivity. V tomto směru jsou ve zvlášť nepříznivé situaci pracovnice živočišné výroby. Nadto je volný čas všedního dne soustředěn převážně do večerních hodin, kdy organizované formy cvičení dospělých časově kolidují s realizací ostatních kulturních zájmů.

Ve dnech pracovního klidu, kdy se v průběhu denního cyklu vytvářejí dva bloky volného času, vznikají v zemědělském prostředí vcelku výhodné časové podmínky pro organizované formy tělocvičné aktivity. Z toho všeho je zřejmé, že současná praxe organizovaných forem cvičení ve večerních hodinách všedního dne je z časových hledisek nevhodná.

Bylo by proto žádoucí, aby kolektivní formy v oblasti tělesné kultury — jako protiváha dnešního převažujícího individuálního konzumu kulturních hodnot — byly zařazeny na závěr týdne, kdežto ve všední dny by byla rozvíjena individuální forma cvičení, zejména u žen.

Je třeba, aby celá organizační a řídicí činnost na úseku tělovýchovné práce na vesnici více přihlížela jednak ke specifickým zvláštnostem časové dimenze životního způsobu v zemědělském prostředí, jednak k perspektivě dalšího vyhraňování jednotlivých životních sfér v rámci denního cyklu, zejména pak posunu volného času směrem k odpoledním a ve dnech pracovního klidu i k dopoledním hodinám.

Považujeme proto za účelnou výstavbu víceúčelových zařízení, kde by bylo možno prostorově soustřeďovat a časově koordinovat veškerou zájmovou činnost v průběhu celého týdne a současně vytvořit optimální materiální a časové podmínky pro organizovanou i spontánní tělocvičnou aktivitu.

Ladislav Lopata